

Aalborg Universitet

Neopragmatisk psykologi

Pedersen, Lene Tanggaard

Published in:
Videnskabelig begrebsdannelse

Publication date:
2007

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Pedersen, L. T. (2007). Neopragmatisk psykologi. I C. Jantzen, & T. Thellefsen (red.), *Videnskabelig begrebsdannelse* (s. 223-235). Aalborg Universitetsforlag.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Videnskabelig begrebsdannelse

Christian Jantzen
&

Torkild Thellefsen (red.)

Det videnskabelige begreb og begrebsdannelse er essentielle aspekter ved videnskabelig praksis. Al videnskab tager udgangspunkt i en undren eller en ægte tvivl, baseret på iagttagelser af den ene eller anden art. Den videnskabelige begrebsdannelse er den proces, hvor den enkelte forsker eller et fællesskab af forskere prøver at udmønte denne undren eller tvivl ved at systematisere iagttagelserne og udrede deres konsekvenser, så der til sidst kan sluttes til et generelt udsagn, der betegner et lovmæssigt eller i hvert fald konventionelt forhold, hvis betydning hviler på en betydningsoverenskomst i fællesskabet.

I denne antologi gives en bed præsentation af, hvordan der arbejdes med videnskabelig begrebsdannelse indenfor naturvidenskab, humaniora og samfundsvidenskab. Bogen er redigeret af Christian Jantzen og Torkild Thellefsen og indeholder følgende bidrag:

- Jørgen Stigel: *Æstetikbegrebet – et begreb for det, som undviger det begrebslige*
 Bent Sørensen & Torkild Thellefsen: *Metaforen som æstetisk begrebsdannelse i et peirceansk perspektiv*
 Kristian Hvidtfelt Nielsen & Løis Klostergaard: *N-stråler, vands hukommelse og kold fusion: naturvidenskabelige begrebs tilblivelse, tilintetgørelse og translation*
 Therese Schildab & Niels Hansen: *Når metoden dikterer begrebet*
 Francisco Pons, Paul L. Harris & Marc de Rosnay: *Theory of Mind*
 Ole Ertlov Hanse: *Kognitiv medieforskning*
 Knut Larsson: *Dyreforsøg og menneskelig seksuel adfærd*
 Søren Frimann & Christian Jantzen: *Tekstvidenskabernes kontekstbegreb i anledning af den kritiske diskursanalyse*
 Mikael Vetner: *Teknologibegrebet: Om en begrebsmæssig tredeling*
 Svend Brinkmann: *Menneskebegreber*
 Gudrun Olsson: *Psykoterapiens videnskabelighed*
 Lene Tanggaard: *Neopragmatisk psykologi*
 Bent Sørensen & Torkild Thellefsen: *Undersøgelsens etik: et peirceansk perspektiv på videnskab*
 Charles Sanders Peirce: *Hvad er pragmatisme*

ISBN 87-7307-776-3

9 788773 077764

MCBKK

Christian Jantzen & Torkild Thellefsen

Videnskabelig begrebsdannelse

Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet
Aalborg Universitetsforlag 2006

MØRKK

Projektleder og skriftserieredaktør er lektor, ph.d. Christian Jantzen.

MÆRKK-serien nr. 4

Lektor, ph.d. Christian Jantzen er projektleder og skriftserieredaktør.

© Christian Jantzen, Torkild Thellefsen og Aalborg Universitetsforlag

Udgivet af: Aalborg Universitetsforlag 2006

Omslag: Henrik Brus Christensen

Sats og layout: Dorthe Christophersen

Tryk: Publizon A/S

Distribution:

Aalborg Universitetsforlag

Niels Jernes Vej 6B

9220 Aalborg Ø

Tlf.: 9635 7140

Fax.: 9635 0076

www.forlag.aau.dk

ISBN 13: 978-87-7307-776-4

ISBN 10: 87-7307-776-3

Andre MÆRKK bøger:

Skovmøller Poulsen, Tine: Risikokonflikter – kommunikation og rationaler.

MÆRKK-serien nr. 1

Thellefsen, Torkild: Vidensprofilering. MÆRKK-serien nr. 2

Thellefsen, Torkild og Sørensen, Bent: Semiotik: 75 tegndefinitioner af Charles Sanders Peirce. Samlet og analyseret af Robert Marty. MÆRKK-serien nr. 3

Bogen udgives med støtte fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation (FKK) og Psykologi, Aalborg Universitet

MÆRKK-serien

MÆRKK er en forskningsenhed under Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet. MÆRKK står for Markedskommunikation og Æstetik: Reception, Kognition og Kultur. MÆRKK-serien består af monografier og antologier inden for dette forskningsfelt.

Markedskommunikation er den del af virksomhedens eksterne kommunikation, som har salgsfremmende sigte. Dens typiske og umiddelbare fremtrædelsesform er reklamen. Anskuet i økonomiske termer anvendes der årligt mere end 20 milliarder kroner på området. Påvirkningskommunikation via symbolske virkemidler er således en sværvægt, som ikke har mange ligemænd inden for mediefeltet.

Reklamemarkedets omfang har øget konkurrencen om opmærksomhed. For den enkelte reklame betyder dette, at det bliver sværere at skabe ørenlyd for budskabet og blikfang for produktet. Konkurrencen sætter sig æstetiske spor, da formen skal fremme opmærksomheden, forståelsen og erindringen af indholdet.

Markedskommunikation er imidlertid blevet mere end reklame for produkter. Den forbinder sig i stigende omfang med organisationers interne kommunikation og dens rationale gennemtrænger i tiltagende grad andre former for påvirkningskommunikation: f.eks. politisk kommunikation til vælgere samt oplysningskampagner og anden offentlig information til borgere. Der sker således en 'marketisering' og æstetisering af andre former for organisations og offentlig kommunikation.

Æstetik og æstetisering karakteriserer ikke blot reklamens udformning eller andre kommunikationsformers 'marketisering'. Æstetisering ytrer sig også i bestræbelsen på at designe produktet og omgivelserne for varekøb og forbrug på en sådan måde, at både varen, købsituationen og forbrugeren får en ny identitet eller sanselighed. Det er f.eks. en af hensigterne med 'branding'.

MÆRKK beskæftiger sig såvel med reklamens æstetik som med æstetiserede former for påvirkningskommunikation. Ambitionen er at udvikle en forståelse af markedskommunikationens æstetik, som vægter samspillet mellem æstetik, kulturel betydning og kognitiv virkning. Æstetisk analyse, kulturanalyse og effektforskning ses som sider af samme sag – og ikke som antagonistier.

I perioden 2004–2007 støttes MÆRKK-projektet "Æstetik i markedskommunikation" af Statens Humanistiske Forskningsråd. MÆRKK's aktiviteter annonceres og afrapporteres løbende på følgende hjemmeside: www.maerk.aau.dk.

Indhold

<i>Christian Jantzen & Torkild Thellefsen</i> FORORD	7
<i>Jørgen Stigel</i> ÆSTETIKBEGREBET - ET BEGREB FOR DET, SOM UNDVIGER DET BEGREBSLIGE	11
<i>Bent Sørensen & Torkild Thellefsen</i> METAFOREN SOM ÆSTETISK BEGREBSDANNELSE I ET PEIRCEANSK PERSPEKTIV	37
<i>Kristian Hvidtfelt Nielsen & Louis Klostergaard</i> N-STRÅLER, VANDS HUKOMMELSE OG KOLD FUSION: NATURVIDENSKABELIGE BEGREBERS TILBLIVELSE, TILINTETGØRELSE OG TRANSLATION	53
<i>Therese Schilhab & Niels Hansen</i> NÅR METODEN DIKTERER BEGREBET	75
<i>Francisco Pons, Paul L. Harris & Marc de Rosnay</i> BETYDNINGEN AF BARNETS SPROG OG FAMILIENS SAMTALEAKTIVITETER FOR BARNETS THEORY OF MIND	93
<i>Ole Ertløv Hansen</i> MEDIEBRUGEREN - EN OPGAVE FOR KOGNITIONS ForskninGen	107
<i>Knut Larsson</i> DYREFORSØG OG MENNESKELIG SEKSUEL ADFÆRD	119
<i>Søren Frimann & Christian Jantzen</i> TEKSTVIDENSKABERNES KONTEKSTBEGREB: BETRAGTNINGER I ANLEDNING AF DEN KRITISKE DISKURSANALYSE	137

<i>Mikael Vetner</i> TEKNOLOGIBEGREBET: OM EN BEGREBSMÆSSIG TREDELING	157
<i>Svend Brinkmann</i> MENNESKEBEGREBER	185
<i>Gudrun Olsson</i> PSYKOTERAPIENS VIDENSKABELIGHED	203
<i>Lene Tanggaard</i> NEOPRAGMATISK PSYKOLOGI	223
<i>Bent Sørensen & Torkild Thellefsen</i> BEMÆRKNINGER OM VIDENSKABELIG BEGREBSDANNELSE OG UNDERSØGELSENS ETIK HOS CHARLES SANDERS PEIRCE	235
<i>Jörg Zeller</i> OM BEGREBET BEGREB	249
<i>Charles Sanders Peirce</i> HVAD ER PRAGMATISME?	273
FORFATTERPORTRÆTTER	293

Christian Jantzen & Torkild Thellefsen

FORORD

Det videnskabelige begreb og begrebsdannelse er essentielle aspekter ved videnskabelig praksis. Al videnskab tager udgangspunkt i en undren eller en ægte tvivl, baseret på iagttagelser af den ene eller anden art. Den videnskabelige begrebsdannelse er den proces, hvor den enkelte forsker eller et fællesskab af forskere prøver at udmønte denne undren eller tvivl ved at systematisere iagttagelserne og udrede deres konsekvenser, så der til sidst kan sluttes til et generelt udsagn, der betegner et lovmæssigt eller i hvert fald konventionelt forhold, hvis betydning hviler på en betydningsoverenskomst i fællesskabet. Den amerikanske filosof Charles S. Peirce (1839-1914) kaldte denne undren og ægte videnskabelige tvivl for abduktion, og begrebsdannelsen, som medierer mellem denne undren og dens konsekvenser, idet tvivlen ophæves til stabilitet, for begrebsdannelse. At erstatte tvivl med overbevisning er kort fortalt, hvad begrebsdannelsen går ud på.

Det videnskabelige begreb er således den stabilitet og konsensus, der hersker inden for et videnskabeligt område. Men selvom begrebet tilbyder stabilitet, vil det til stadighed være udsat for pres og tvange både fra det eller de objekter, som det betegner, og fra de bevidstheder, som omgiver og anvender begrebet, fx forskningsfællesskabet. Ethvert begreb kan derfor ændre betydning, hvis vores viden om et givent fænomen ændrer sig eller hvis presset på begrebet af den ene eller anden grund bliver for stort.

Et af de mange interessante aspekter ved videnskabelig begrebsdannelse er, at selve processen er metavidenskabelig. Processen udspiller sig i naturvidenskaberne såvel som i samfunds- og humanvidenskaberne. Begrebsdannelse er grundlæggende for enhver videnskabelig fremgangsmåde, og derfor er det interessant, men også nødvendigt at belyse processen.

Ved at kende til processen kan vi komme en forståelse af videnskabens væsen nærmere. Indsigt i begrebsdannelse giver os mulighed for at

optimere videnskabeligheden, fordi vi kan slå ned på de steder i et videnskabeligt domæne eller begrebskompleks, hvor der af den ene eller anden grund hersker uklarhed. Fx belyser Gudrun Olsson i artiklen "Psykotera- piens videnskabelighed" de problemer, som opstår i et videnskabeligt do- mæne, i dette tilfælde inden for psykoterapi, når der er for stor forståelses- mæssig afstand mellem psykoterapeutiske praktikere og forskere i kliniske problemstillinger. Den manglende kongruens skævvrider og ødelægger det videnskabelige felt. Alle vidensområder, der både er praksisorienteret og teoridannende, har tendentielt dette problem. Problemet bliver pertinent, hvis der ikke er en ordentlig erfaringsudveksling mellem de to sfærer.

Et andet problem opstår, når begrebsdannelsen baserer sig på et ek- lektisk grundlag, dvs. når man importerer teorier fra nær og fjern og forsø- ger at få de epistemologiske ender til at nå hinanden. Hvis disse grundlag ikke harmonerer, så bliver domænets begreber uklare. Søren Frimanns og Christian Jantzens artikel "Tekstvidenskabernes kontekstbegreb: betragt- ninger i anledning af den kritiske diskursanalyse" belyser netop dette pro- blem i forhold til den engelske lingvist Norman Faircloughs teoribygning. Eklekticisme mudrer begrebsdannelsen og mudrer efterfølgende områdets videnskabelige metoder.

Begrebsdannelse har til formål at understøtte den konceptuelle erkendelse af virkeligheden. Dermed bliver processen i særlig grad in- teressant, når det drejer sig om at begrebsliggøre erkendelsesformer og -praktikker, som er ikke-begrebslige af natur. I Jørgen Stigels artikel "Æste- tikbegrebet – et begreb for det, som undviger det begrebslige" bliver dette problem belyst i forhold til æstetikken, hvis formål er at skabe sanselig erkendelse: hvordan kan videnskaben danne sig et begreb om en praksis, der er møntet på førebegrebslig effekter?

Antologien lægger ud med Jørgen Stigels artikel "Æstetikbegrebet – et begreb for det, som undviger det begrebslige". Jørgen Stigel belyser 1700-tallets tyske filosofis forsøg på at få greb om den sanselige erkendel- se. Artiklen viser, hvorledes Schillers betragtninger fremdeles er frugtbare, også når det drejer sig om at forstå hverdagsæstetikken.

Herefter følger Bent Sørensen og Torkild Thellefsens artikel "Me- taforen som æstetisk begrebsdannelse i et peirceansk perspektiv". Artiklen undersøger Peirces metaforbegreb som værende et grundlæggende ele- ment i den videnskabelige proces.

Kristian Hvidtfelt Nielsen & Louis Klostergaards artikel "N-stråler, vands hukommelse og kold fusion. Naturvidenskabelige begrebers tilblivelse, tilintetgørelse og translation" undersøger eksempler fra den naturviden- skabelige begrebsdannelse. Hvordan begreber forkastes, men alligevel le- ver en slumrende tilværelse i en generel bevidsthed, som fra tid til anden henter de døende begreber frem for at genoplive dem. Theresa Schilhab & Niels Hansens artikel: "Når metoden dikterer begrebet" diskuterer, hvor- for en bestemt naturvidenskabelig/psykologisk metode til undersøgelse af primaters selvbevidsthed har fået så kraftig en gennemslagskraft, at selv- bevidsthed næsten er blevet identisk med synssansen. I Francisco Pons, Paul L. Harris & Marc de Rosnays artikel "Theory of Mind" introduce- res forskellige tilgange til den videnskabelige begrebsdannelse af barnets emotionelle og konceptuelle udvikling. Ole Ertløv Hansen giver efterføl- gende en introduktion til, hvorledes ny kognitionsteori har udfordret den traditionelle begrebsdannelse i medieforskningen. Artiklen viser, hvordan den kognitive bølge er ved at udkrystallisere sig i forskellige forsknings- fællesskaber. Knut Larssons artikel "Dyreforsøg og menneskelig seksuel adfærd" tager fat i et af naturvidenskabens store uløste og etisk set måske mest vanskelige problemstillinger: hvilke konsekvenser har det, når resul- tater af dyreforsøg bruges i behandlingen af og forståelsen af menneskers sygdomme og adfærd?

Søren Frimann & Christian Jantzens artikel "Tekstvidenskabernes kontekstbegreb: Betragtninger i anledning af den kritiske diskursanalyse" tager udgangspunkt i en begrebet kontekst og diskuterer det i forbindelse Norman Faircloughs' begreber om kritisk diskursanalyse. Kontekstbegre- bet viser sig at være upræcist. Mikael Vetners artikel "Teknologibegrebet: Om en begrebsmæssig tredeling" forsøger at vise, hvordan forskellige tek- nologiers betydning opstår gennem brugernes italesættelse af dem.

I sin artikel "Menneskebegreber" diskuterer Svend Brinkmann menneskebegrebets særlige evne til at indeholde og kommunikere værdier. Artiklen argumenterer for begrebets centrale rolle i psykologiens forsøg på at begrebsliggøre menneskets selvforståelse. Gudrun Olsson beskriver i "Psykotera- piens videnskabelighed", hvordan praksis og teoridannelse inden for psykoterapien ikke harmonerer. Artiklen betoner de problemer, som opstår, når naturvidenskabens epistemologi og målemetoder lægges til grund for behandlingen af terapikrævende patienter. I Lene Tanggaards

bidrag "Neopragmatisk psykologi" føres Brinkmanns og Olssons betragtninger videre i diskussionen om teori kontra praksis.

Bent Sørensen & Torkild Thellefsens artikel: "Undersøgelsens etik: et peirceansk manifest om videnskab" problematiserer den stigende tendens til, at politik og økonomi bestemmer udviklingen i videnskaben. Herefter følger Jörg Zellers artikel "Om begrebet begreb", som er en slags begrebets begrebshistorie forankret i en videnskabsteoretisk og filosofisk tilgang.

Antologien afsluttes med en oversættelse af en af Charles Sanders Peirces vigtigste artikler "Hvad er pragmatisme" fra 1905, hvor det filosofiske grundlag for pragmatikken diskuteres.

Christian Jantzen & Torkild Thellefsen
Januar 2006

Jørgen Stigel

ÆSTETIKBEGREBET – ET BEGREB FOR DET, SOM UNDVIGER DET BEGREBSLIGE

Det æstetiske er et blandt flere aspekter eller træk ved en hvilken som helst adfærd indenfor kommunikations- og medieområdet. Jakobson (1960) fastlægger dette aspekt som den poetiske funktion blandt andre – conative, emotive, fatiske, referentielle, metasproglige – funktioner. Det er således først og fremmest, når de selvreferentielle træk i kommunikationens materiale, udtryk og formning bliver fremherskende, at æstetik kommer på tale. Med udgangspunkt i denne tankegang er det dermed også sagt, at endskønt kunst og æstetik er i besiddelse af fællesmængder, så er æstetik ikke identisk med kunst. Æstetik er således forbundet med en kommunikativ tankegang, hvor selve de formninger eller det materiale, som kommunikation foregår i, gøres til bærer af indhold og udsagn ved at sættes i svingninger i forhold til f.eks. det semantiske indhold (se f.eks. Malinovski nedenfor).

Som mennesker vokser vi på det nærmeste naturligt ind i at kunne råde over symbolske udtrykssystemer, forståelsesformer og artefakter. Vi bruger dem både til at repræsentere og præsentere 'vores' virkelighed og således til at kommunikere (med) den i. Æstetik drejer sig om, hvordan de også kan bruges til at gestalte og spille ud til vores forestillingsevne, så den i fokuseret og forstærket forstand fatter forhold og fænomener på en sanselig håndgribelig vis, selvom vi er på afstand af dem, og selvom netop udtrykssystemer mv. ofte er abstraktioner. Selve udtrykket eller træk ved formsiden bliver f.eks. dynamiseret og gjort til indhold. Udtryk og form træder i indholdets tjeneste ved at forstærke det, fortætte det og gøre det markant nærværende for forestillingsevnen.

Den æstetiske tilgang er dermed ikke kun forbundet med en ekspresiv, men også en erkendelsesmæssig og en brugorienteret og konstruktiv bestræbelse. Erkendelsesmæssig, fordi udtrykssystemer mv. også indebæ-

NEOPRAGMATISK PSYKOLOGI

Fysisk og udviklingsmæssigt har jeg befundet mig i et spændingsfelt mellem de to kulturer, forskningskulturen og praksiskulturen på samme tid. Det har til tider været plagsomt og konfliktfyldt og til andre tider været berigende og lystfyldt. Jeg har gjort mange forsøg på at flytte mig over kulturgrænserne (Olsson, se foregående artikel).

Som ung forsker er jeg naturligt nysgerrig på andre forskeres erfaringer med at realisere et arbejdsliv i en akademisk kultur. Jeg spørger mig selv: Kan det være rigtigt, at forskningskulturen til tider repræsenterer en fjern verden for praktiserende psykologer? Skal det være sådan, og hvordan om muligt bygge bro mellem psykologiens videnskab og praksis? Kan vi i forskningspraksis udvikle begreber, der er brugbare og informative for praksiskulturen i psykologien? Er en praksispsykologi mulig, hvor forskning og praksis i højere grad spiller sammen, et muligt alternativ til den splittelse og kulturgrøft, der ofte graves mellem universitet og profession i psykologien?

Disse ovenstående spørgsmål er dette kapitals centrale omdrejningspunkt, og i det følgende tegnes konturerne af en psykologi, der har fokus på praktisk levet liv. Det vil være en vision for en forskningspraksis tæt på det, Polkinghorne (1992) kalder en neopragmatisk psykologi. En neopragmatisk psykologi har til forskel fra den tidlige amerikanske pragmatisme accepteret det postmoderne diktum, at der ikke findes nogen vej til at afdække en uafhængig og objektiv virkelighed (op. cit., s. 152). Dog afvises en total solipsisme og relativisme, idet mennesker på trods af usik-

kerhed og kontingens træffer valg, forfølger fælles projekter og opnår mål i tilværelsen. En neopragmatisk psykologi advokerer for en situeret forståelse af viden, som forbundet til lokale situationers særegenhed. Den indikerer et skift i fokus på begrebsdannelse fra forsøg på at beskrive realiteten, som den er (teoretisk viden og 'vide at'), hen imod forskningsprogrammer, hvor der samles beskrivelser af handlinger, der effektivt har opnået de intendede mål (praktisk viden og 'at vide hvordan') (Polkinghorne, 1992, s. 151). Pragmatisk viden handler om besiddelse af evner til at handle, det vil sige, helbrede patienter eller bygge et hus, og beskrivelser eller begreber om dette er derfor også praktiske. Teori og praksis er her to forskellige slags praksis, hvor de 'gode' beskrivelser eller begreber ses som de, der er med til at ændre verden i en ønskværdig retning (Brinkmann, 2006a).

En pointe er, at en neopragmatisk psykologi stiller krav til elementer i forskningsprocessen som involvering, fælles engagement og bevægelse på tværs af praksisfællesskaber mellem forskningen og andre typer af hverdagsliv. Dette neopragmatisk lys er netop derfor omdrejningspunktet for artiklen: at stille spørgsmålet til de mulige ressourcer og barrierer, der møder forskeren.

Artiklen er inddelt i tre dele. I første del tegnes et kort rids af kulturgrøften mellem den akademiske kultur og praksiskulturen, og der peges på psykologien som en praktisk videnskab. I anden del diskuteres mulighederne for at udvikle forskning som et fælles forehavende også i radikalt andre miljøer end forskerens eget. I tredje del uddybes de epistemologiske grundantagelser bag en henholdsvis modernistisk og neopragmatisk psykologi. Afslutningsvis diskuteres mulighederne i en forskningspraksis, som insisterer på at udvikle teoretiske begreber i psykologien, der har fokus på praktisk levet liv. Disse begreber kan enten bidrage til yderligere tænkning og begrebsdannelse i forskningen; de kan være direkte informative for handling i psykologens professionsudøvelse eller de kan kritisere professionsudøvelse.

Kulturgrøften og den praktiske psykologi

Gudrun Olsson skriver, at hun i mange år som person har været spundet ud mellem den akademiske psykologi og en psykoterapeutisk praksis: Der er kulturgrænser, skriver Olsson, mellem forskningens kultur, hvor der udvikles objektive, afgrænsede og målbare begreber og praksiskulturen, hvor

der tales hverdagsprog, og hvor der handles efter tilsyneladende situation- og kontekstbestemte mønstre.

På trods af dette oplevede skel i psykologien mellem forskningskulturen og praksiskulturen, der også er fremhævet andre steder i litteraturen (f.eks. Parker, 2005), så har store dele af den psykologiske videnskabs udvikling været forbundet til løsningen af praktiske problemer. Med opblomstringen af masseuddannelsessystemet blev det eksempelvis nødvendigt at udvikle redskaber til selektion af problematiske elever, og i den pædagogiske psykologi opstod testværktøjer og diskussioner om deres gyldighed og relevans. Psykologien udgør den disciplinære basis for megen uddannelsesteori (Lunt, 1997). Arbejds- og organisationspsykologien voksede for alvor, da militæret og større industriforetagender fik brug for at rekruttere egnede ansatte ved brug af systematiserede udvælgelsesmetoder og personlighedstest (Schein, 1990).

Psykologien viser sig således på mange måder i dens historiske forløb som en praktisk videnskab, hvis begreber udviser såkaldte looping effekter (Brinkmann, 2006b se denne antologi). Nye videnskabelige begreber om aktørers handlinger kan påvirke aktørernes egne begreber, og dermed deres handlinger. Det findes der mange gode eksempler på i vores kultur. Eksempelvis er Freuds analytiske begreber, nemlig drifter og overjeg – det ubevidste – noget vi taler om og handler ud fra, da disse begreber er blevet centrale dele af det moderne menneske. På trods af denne psykologiens praksisforankring og dens looping effekter, så kan der være problemer med de store skel mellem den akademiske og den praktisk udøvede psykologi. Dette kan handle om en meget snæver grænse for, hvad det vil sige at være praktiker, og hvad der traditionelt har kunnet tælle som viden, gyldige begreber og gyldig forskning. Men hvordan kan der udvikles praktisk viden, hvad karakteriserer denne, og hvilken gyldighed har praktiske begreber i forskningen og eksempelvis i professionsudøvelse?

Hvad er praktiske begreber?

Praktiske begreber udgør beskrivelser af, hvordan man eksempelvis arbejder som psykoterapeut, eller hvordan mennesker lærer noget og erindrer. De underliggende naturlove, der tillader os at lære eller erindre, bliver i dette perspektiv mindre interessante. Formålet bliver i højere grad at udvikle viden om hverdagsliv og frem for et objektivitets- eller korrespon-

densprincip for viden, så bliver kriterier for viden og begrebsdannelse mere pragmatiske (se også Kvale, 1999). Vurdering af validiteten af den producerede viden angår nu også, om den er en ressource for mennesker i deres forsøg på at ændre verden og forbedre livsvilkår. Det er en forskning, hvor validiteten af de producerede begreber ikke måles i henhold til konsistens med et bagvedliggende ontologisk fundament, men i forhold til evnen til at udvikle begreber, der i den ene eller anden forstand er brugbare og kan ændre verden. Brinkmann (2006a) skriver, inspireret af Dewey, at et brugbarhedskriterium for viden ikke behøver at implicere en naiv pragmatisme, hvor viden for dens egen skyld afvises. Ved at tænke for tænkningens egen skyld fjerner vi os ikke nødvendigvis fra det praktiske livs problemer, men vi kan erhverve os udsyn og fantasi til at udvikle løsninger til forbedring af vores liv. Det er altid i konkrete situationer, at vi har brug for tænkning og refleksion, der kan sætte nyt lys på måske fastlåste situationer, men denne tænkning kan altså ikke nødvendigvis omsættes direkte i handling.

Forskning, hvis mål er at ændre verden, kan blive en forskning, hvor det, som fremhævet i det følgende, ikke kun er forskeren, der er tematiseret som aktør, men hvor samtlige involverede er aktive og bidragende.

Begrebsdannelse via forhandlinger i kontekst

Mishler (1999), der har arbejdet intensivt med narrative interviewformer, skriver om samarbejde som nødvendigt i en forskning, der vil bidrage til at forbedre konkrete menneskers liv:

...if we seriously intend our work to be a resource for people in their efforts to change the world and better their lives, then we need more than simply change our methods of interviewing. We must find ways to enter into partnerships with our subject-collaborators, reconstructing our perspective on science and research and turning it into a joint enterprise (Mishler, 1999, p. 152).

Som et fælles projekt kan produktion af ny viden udvikle sig til samarbejde blandt forskere og praktikere. Flyvbjerg beskriver i den forbindelse i sin bog "Making Social Science Matter" (2001) aspekter ved såkaldt phronetisk videnskab, inspireret af Aristoteles' begreb om phronesis som værdiladet rationalitet i den menneskelige praksis. Det er videnskab bragt

tilbage til sin klassiske position som en praktisk, intellektuel aktivitet, der klargør de problemer, risici og muligheder, vi konfronteres med som mennesker og samfund. Det er en forskning, hvor der fokuseres på problemer, der i samfundet er identificeret som relevante, og hvor der ikke dikteres en bestemt metode. Det er også forskning, der er karakteriseret ved "fusion of horizons" (op. cit. s. 132). Den phronetiske forsker søger relevansen af sin forskning ved at forankre denne i den studerede kontekst og herved bevidst at opsøge positive og negative reaktioner fra de implicerede parter. På den måde vil forskellige parter teste og evaluere forskningen, hvorved samarbejde bliver et centralt konstituerende element af forskningsprocessen. Det er også en forskning, hvor netop praktisk viden frem for epistemisk viden har forrang. Det gælder de værdiladete spørgsmål: Hvor er vi på vej hen? Hvad skal vi gøre? Hvad kan gøres?

Hvis samarbejde bliver del af forskningsprocessen, må nye begreber også kunne opstå på baggrund af forskelligheder og værdibårne forhandlinger mellem de mennesker, forskningen bringer sammen med produktion af viden for øje. Derfor skal den psykologiske forsker heller ikke kun interessere sig for andre psykologer eller den psykoterapeutiske praksis, når der udvikles praktiske begreber. Psykologien taler jo ind i mange andre praksisser end sin egen. Måske kunne det også være et mål for den neopragmatisk forsker at forske i samarbejde med mennesker med radikalt andre livsvilkår, stemmer og perspektiver end forskeren selv? Praktiske begreber er ikke nødvendigvis direkte koblet til bestemte professioner.

Inden for mit felt, 'Learning science', som det nu benævnes internationalt, begynder forskerne i stigende grad at anerkende, at vi kan blive klogere på fænomenet læring ved at studere det i radikalt andre praksisfællesskaber end vore egne. Læringsforskningen har bundet sig selv til studier af læring i skolen og i klasseværelserne, mens der oplagt findes bedre eksempler på læring i græsrods- og sociale bevægelser, hvor personer synes genuint engagerede og motiverede for læring (Greeno, 2005). Et fængsel og miljøet blandt rockere eller prostituerede kunne være steder, hvor forskeren har mulighed for at studere eksempler på læring, der tilsyneladende sker effektivt ved at være forbundet til en klar identitet. Det kan også blive lettere for forskeren at stille selve læringsmiljøet og læringsbegrebet under kritisk lys, når konteksten for forskningen ikke er egne studerende eller

egen lærerprofession. Når Kvale i 1998 i sin rejseberetning fra den årlige amerikanske pædagogiske forskningskongres kan skrive, at antropologien i stigende grad har taget styringen i den pædagogiske forskning om læring, så handler det om, at antropologien i højere grad end psykologien hidtil har formået at producere relevante og brugbare beskrivelser og begreber om læring gennem et fokus på levet hverdagsliv. Psykologien er allerede overhalet indenom.

Både Olsson (2005), Polkinghorne (1992), Brinkmann (2006a, 2006b), Mishler (1999) og Flyvbjerg (2001) synes at have en pointe: Humanvidenskaben og derfor også psykologien må udvikle forskning, hvor praktiske problemer kan belyses og diskuteres. Der må således formuleres kriterier for begrebsdannelse, der svarer overens med genstanden for forskningen, der i dette tilfælde ikke er livløse objekter eller lovmæssigheder i naturen, men snarere menneskelivet som det leves og opleves i kulturelt varierende praksis og fællesskaber. Men hvorfor har den akademiske psykologi opereret med så snæver en ramme for begrebsdannelse, at menneskets levede hverdagsliv næsten er forsvundet ud af syne til fordel for formulering af universelle love, man har ment kunne forudsige og forklare eksempelvis udvikling, læring og social interaktion? Som et tentativt svar på dette fremhæves i det følgende, at der findes måder til begrebsdannelse i psykologien, der er forbundet til relevante og praktiske problemer. Her vil begreber ikke måles i forhold til deres evne til at forudsige og forklare praksis, men snarere i forhold til, hvorvidt de kan udgøre en fortolknings-kontekst og være til inspiration for forskellige praksis.

Det neopragmatisk program for forskning

Den akademiske psykologi er ifølge Polkinghorne (1992) spundet ind i modernitetens narrativer. Det gælder blandt andet antagelsen om, at verden består i et logisk og ordnet univers, hvis love kan afdækkes af videnskaben, hvis den bortreducerer al hverdagslig variation, uforudsigelighed og fragmentering.

Metoden for den akademiske psykologi har været den hypotetisk-deduktive. Videnskaben skulle bidrage til kontrol og forudsigelse af den menneskelige adfærd, og for psykologien blev det til spørgsmål om, hvordan man kunne uddanne børn mest effektivt, organisere arbejdspladserne og helbrede psykiske lidelser. Troen på det modernistiske program er dog

de seneste 50-60 år blevet undermineret af 2. verdenskrig, miljøkatastrofer, sygdom og fattigdom, som er forblevet uløste problemer i store dele af verden. I det modernistiske design af videnskaben skabtes også kulturgrøften til praksiskulturen, og praktiserende psykologer var nødt til at begrænse sig til at anvende de akademiske forskeres begreber. Praktikerne var i dette billede den, som anvendte viden og var i øvrigt også forlenet med mindre status end forskeren. Generelle principper mentes at kunne oversættes til konkrete teknikker for handling. Men praktikere udvikler jo deres egen systemer for viden, som er baseret på deres direkte kontakt med klienterne (Schön, 1987).

Polkinghorne er engageret i en kritisk udforskning af begrænsningerne i det modernistiske narrativ. Den menneskelige bevidsthed indeholder ikke billeder, der reflekterer en uafhængig virkelighed, den består i stedet af konstruktioner baseret på de menneskelige, organiserende kapaciteter, fremhæver han (Polkinghorne, 1992, p. 149). Der findes ikke noget 'God's eye' view'. Derfor bevæger den pragmatisk psykologi sig fra studiet af lovmæssigheder og fælleshed til studiet af forskellighed og det unikke anskuet fra forskellige standpunkter. Den pragmatisk psykologi fokuserer på pragmatisk handling og service i relation til mental sundhed og menneskers udvikling. Der spørges ikke til, om viden er sand, men om den bidrager til succesfulde resultater. Neopragmatisme indebærer også, at vi ikke kan vide, om produktion af viden og begrebsdannelse nødvendigvis fører til progression og frigørelse. Generaliseringer kan i dette perspektiv ikke forudsige lignende adfærd i andre situationer, men har kun en heuristisk værdi som indikatorer for, hvad der måske kan prøves og måtte forekomme i andre situationer. Alt dette indebærer en kontekstbundet forståelse af viden – hver situation er forskellig og indebærer de usikkerheder, der er knyttet til specifikke lokaliteter. I en neopragmatisme kan der etableres forsøg med nye praksis i sikre og kontrollerede situationer, men de resulterende udsagn er ikke privilegerede over andre, da al viden i dette perspektiv rummer begrænsningerne knyttet til tid og sted. Der søges ingen stor teori, som forklarer alt, men kultur- og kontekstspecifikke teorier. Det vil sige multiple mikroteorier, der kan fungere som heuristiske redskaber for den praktiserende psykolog eller andre.

Der tegner sig således i det neopragmatisk program for forskning muligheder for en høj grad af kobling til praksiskulturen, men hvad er de mulige begrænsninger i dette neopragmatisk program for forskning? Er

teori og begreber kun valide, hvis de bidrager til succesfulde handlinger eller pragmatisk service i den psykologiske professionsudøvelse, som den psykologiske forskningspraksis er forbundet til på godt og ondt? Dette spørgsmål vil jeg undersøge nærmere i det følgende og pege på, at den psykologiske forskning med fordel kan være forankret i praksis, men at der både vil være brug for begreber, der er brugbare for videre tænkning og for handling i den psykologiske profession.

Hvilken grad af kobling mellem videnskab og praksiskultur?

Polkinghorne synes i sin artikel fra 1992, efter min mening, at være næsten for succesorienteret i sin definition af karakteren af nyttige og anvendelige begreber. Mens hans neopragmatiske program giver mulighed for, at psykologien ikke nødvendigvis bør være bundet til modernitetens naturvidenskabeligt informerede forskningsnarrativer, så rejser der sig også kritiske spørgsmål. Skal vidensproduktion eksempelvis kun fokusere på at genere beskrivelser af handlinger, som har været effektive og nået de intendede mål? Hvad med det skæve, det mislykkede? Hvilken plads har den slags beskrivelser? Hvad med begreber, som ikke sigter mod at være direkte handlingsvejledende?

Jeg vil i det følgende fremhæve det som en vigtig pointe, at begreber udviklet gennem forskning bør være svar på menneskers relevante og praktiske problemer, men ikke kun i forhold psykologisk professionsudøvelse. Psykologi må handle om levet hverdagsliv i alle slags kontekster, og viden kan ikke bare være viden om handlinger, der har opnået de intendede mål. Viden kan også skabes for sin egen skyld, som begreber der kan inspirere og frigøre liv ved at være på tilpas afstand af dette. Viden handler ikke kun om det konkrete spørgsmål; Hvordan kommer vi fra A til B, men kan også udgøre analytiske redskaber for forståelse, fantasi og kreativitet i forhold til forskellige situationer og praksisfællesskaber.

I det følgende vil jeg derfor argumentere for, at psykologisk forskning, der handler om praktiske og relevante problemer for de involverede parter, er mere rummelig for forskningen end Polkinghorne's neopragmatiske position, der kun "serves to collect, organize and distribute the practices that have produced their intended results (Polkinghorne, 1992, s. 152).

Inspirerende, analytiske begreber

Hvad karakteriserer en psykologisk forskning, der tager afsæt i relevante problemer i hverdagslivet, men som ikke kun fokuserer på det succesfulde eller på en konkret målmiddel rationalitet? Et eksempel fra læringsforskningen kan være meningsgivende.

Lave & Wenger (2003) har vundet bred accept i både en akademisk kultur og en praksiskultur for deres begreb om "legitim perifer deltagelse" som en analytisk optik for læring. De har også et bud på, hvad der kendetegner praksisforankret forskning.

Lave & Wenger (2003, s. 39) fremhæver, hvordan der findes klassiske dualistiske modsætninger, som i mange sammenhænge betragtes som synonyme: abstrakt/konkret, generel/partikulær, teori om verden/den derigennem beskrevne verden. Disse modsætninger går til dels igen i Polkinghorne's beskrivelse af det neopragmatiske program for forskning, hvor der er fokus på udvikling af de partikulære teorier om den konkrete verden. Lave & Wengers pointe er, at relationerne mellem disse begreber ikke behøver at antage modsætningsfulde former som del af en generel metode i social analyse. De bruger begrebet 'legitim perifer deltagelse' til at illustrere denne pointe. Deres pointe er, at udviklingen af 'begrebet legitim perifer deltagelse' på baggrund af empiriske studier af mesterlære ikke blot er en tynd illustration af konkrete eksempler på mesterlære? Det er heller ikke en pædagogisk metode eller strategi, men et analytisk perspektiv for forståelsen af læring. Teoretikeren kan således genskabe partikulære relationer på en analytisk måde, således at det umiddelbart naturlige og givne kan ses som produceret historisk og kulturelt – altså at give et overblik gennem abstraktion. Målet for denne type begrebsdannelse er, med Marx' udtryk, at hæve sig fra både det partikulære og det abstrakte til det konkrete.

Lave & Wengers antagelse er, at læring finder sted gennem legitim perifer deltagelse som led i en hvilken som helst intenderet og ikke-intenderet pædagogisk form. Begrebet kan således ikke operationaliseres eller ses som værende af præsriptiv værdi, men peger på læring som en integrerende del af den generative sociale verden. Begrebet betegner måder at høre til på som lærende i den sociale verden. Det antyder skiftende placeringer og perspektiver som del af aktørernes læringsbaner og former for medlemskab. På den ene side kan det analytisk set betegne den situation,

hvor en legitim perifer position i et praksis-fællesskab er en kvalificerende position, hvor deltagerne bevæger sig mod mere intensiv deltagelse. På den anden side kan det også betegne den situation, hvor den perifere position forhindrer yderligere deltagelse og derved virker dequalificerende. Perifer ses som et overvejende positivt ord, hvis mest nærliggende begrebsantonymer er adskilthed eller irrelevans. Der findes således ingen deltagelse eller læring, som er adskilt fra verden.

'Legitim perifer deltagelse' er et begreb, som er udviklet på baggrund af konkrete observationer og feltstudier af mesterlære i levet hverdagsliv. Det er et begreb udviklet gennem praktisk forankret forskning ud fra eksempler på mesterlære. Det har som begreb heuristisk værdi for en forståelse af læring i andre sammenhænge, hvilket kan inspirere for et blik på mange forskellige læringssituationer.

Begrebet er ikke per definition en beskrivelse af læring, der er succesfuld eller vellykket, men det kan bidrage til analyse af eksempler på læring, der kan vise sig at være både kvalificerende eller dequalificerende i forhold til yderligere og mere intensiv deltagelse i hverdagslivet. Genskabelsen af partikulære relationer på en konkret måde er i denne praktisk forankrede forskning kernen i dannelsen af videnskabelige begreber. Det er en type forskning, der kan bidrage til brobygning mellem konkrete akademiske kulturer og praksiskulturer, mens spørgsmålet om nytteværdi og brugbarhed af de udviklede begreber ikke kun vurderes ud fra en nyttebetragtning i professionerne. Det vil sige i en snævrer sammenknytning mellem forskningens begreber og deres nytte for bestemte professioner.

Kritisk, praktisk forskning

Praktiske begreber, der udgør beskrivelser af hverdagsliv, bør med inspiration fra Lave & Wenger (1991) ikke være svage teoretiske udgaver af virkeligheden. Tværtimod bør begrebsdannelse i dette perspektiv ske med udgangspunkt i problemer og modsætninger i levet praksis og hverdagsliv, og bør dernæst hæve sig for analytisk at kunne genskabe disse til begreber for at fremme forståelse og være til inspiration og forbedring af vilkår for læring i andre kontekster. En yderligere pointe er, at vi ikke kun skal forske i professionen i psykologien, vi skal også tænke teoretisk om professionerne. Spørgsmålet er ikke bare, hvordan psykologen kan handle mest succesfuldt i forhold til sine intentioner, men også om den psykologi, der

bedrives i dag, er værd at efterstræbe. Vore heuristiske begreber skal ikke bare informere og inspirere praksis, men også kritisere denne, hvor det er nødvendigt.

Afsluttende kommentarer

I dette kapitel har jeg diskuteret konturerne af en mulig praktisk forankret psykologisk forskning. Indledende stillede jeg spørgsmålet om, hvordan forskning kan bidrage til udvikling af nyttige og informative begreber. Hvilken slags kobling kan vi således tilstræbe i psykologien mellem den akademiske kultur og praksiskulturen? Inspireret af Olssons (2005) oplevede skel mellem disse kulturer, Mishlers (1999) 'joint venture'-billede på samarbejde som led i pragmatisk forskning, Flyvbjergs (2001) phronesisforskning, Brinkmanns (2006a) Dewey-inspirerede pragmatisme og Polkinghornes (1992) neopragmatiske forskningsprogram diskuteredes følgende mulighederne for en psykologisk forskning, der er forankret i levet og oplevet menneskelig praksis. En konklusion på dette var, at den akademiske kultur i psykologien kan udvikle heuristiske begreber, der kan informere, inspirere, men også kritisere psykologisk professionsudøvelse. Desuden bør forskning være forankret i konkrete kontekster, hvor de implicerede parter får mulighed for at samarbejde aktivt og engageret med forskeren. Her sættes fokus på begrebsdannelse som 'joint venture' mellem forskeren, der søger svar på praktiske problemer i dialog og forhandling med de implicerede parter.

Det neopragmatiske forskningsprogram med dens betoning af, at videnskabens begreber bør være nyttige for professionen og (kun) basere sig på studier af psykologisk professionsudøvelse, blev udfordret i kapitlet. Det blev således fremhævet, at en mere nuanceret og bredere version af det neopragmatiske program for forskning dels kan fokusere på psykologiske fænomener som levet i mange flere hverdagslige kontekster end den psykoterapeutiske, dels kan beskrive andet, end det vellykkede. Det er en forskning, der ikke per definition er udledt af handlinger, der har opnået de intendede mål eller som er direkte anvendelig for den psykologiske professionsudøvelse. Det er en forskning, hvor der også tænkes teoretisk og kritisk i forhold til, hvordan det kunne være? Det vil sige ikke bare i forhold til, hvad som virker, men også i forhold til, hvor kunne vi gå hen, og hvordan psykologi kan bedrives anderledes end i dag? Den slags beskrivelser kan også bidrage til at forbedre verden.

Litteratur

- Brinkmann, S. (2006a): *Dewey – en introduktion*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Brinkmann, S. (2006b): *Menneskebegreber*. I: Jantzen, C & Thellefsen, T. (eds.): *Videnskabelig begrebsdannelse*. Aalborg Universitetsforlag, MÆRKK-serien nr. 4.
- Flyvbjerg, B. (2001): *Making Social Science Matter*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Greeno, G. (2005): *Situativity*. Paper presented at *AERA Annual Meeting*. Montréal. Canada 11-15, april.
- Kvale, S. (1999): *Interviews*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Lave, J. & Wenger, E. (2003): *Situeret læring og andre tekster*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Lunt, I. (1997): *Psychology and education – A century of challenge for educational psychology*. In: R. Fuller, P.N. Walsh & P. McGinley (eds.): *A century of psychology*. London, Routledge.
- Mishler, E.G. (1999): *Storylines – Craftartist's Narratives of Identity*. Cambridge, Harvard University Press.
- Olsson, G. (2006): *Psykoterapiens videnskabelighed*. I: Jantzen, Chr & Thellefsen, T. (eds.): *Videnskabelig begrebsdannelse*. Aalborg Universitetsforlag, MÆRKK-serien, nr. 4.
- Parker, I. (2005): *Qualitative Psychology – Introducing Radical Research*. Buckingham, Open University Press.
- Polkinghorne, D.E. (1992): *Postmodern Epistemology of Practice*. In: Kvale, S. (ed.): *Psychology and Postmodernism*. London, Sage Publications.
- Schein, E.H. (1990): *Organisationspsykologi*. Århus, Forlaget Systime.
- Schön, D.A. (1987): *Educating the Reflective Practitioner*. San Francisco, Jossey-Bass Publishers.
- Tanggaard, L. (2005): *Læring og identitet i krydsfeltet mellem skole og praktik*. Ph.d.-afhandling. <http://www.kommunikation.aau.dk/ansatte/lenet/phdafhandling/afhandling.pdf>

Note. Tak til Svend Brinkmann for kritiske kommentarer til kapitlet.

Bent Sørensen & Torkild Thellefsen

BEMÆRKNINGER OM VIDENSKABELIG BEGREBSDANNELSE OG UNDERSØGELSENS ETIK HOS CHARLES SANDERS PEIRCE

Mænd hvis hovedbeskæftigelse er at finde sandheden, er videnskabsmænd; og deres beskæftigelse er forskning (NEW IV:188).

Videnskabelig begrebsdannelse

Den amerikanske polymath C.S. Peirce (1839-1914) forsøgte ingen lejlighed til at forfægte en rationel tilgang til videnskabelig begrebsdannelse og terminologi. For Peirce er det gode sprog essensen af den gode tænkning, og den del af tænkningen, der foregår ved hjælp af begrebsdannelse, involverer tegntypen symbol. Som Peirce gjorde opmærksom på i *The Ethics of Terminology*¹ (1903): "Al tænkning og al forskning er indvævet i symboler, og tænkningen og videnskabens liv er det liv, som er inherent i symboler." (Collected Papers, forkortes herefter CP efterfulgt af paragraf: 2.220). Men opbygningen af et godt sprog, som muliggør den gode præcise tænkning, et sprog, hvor idealet er, at termer er semantisk fikserede, det vil sige, at disse har en entydig betydning, er besværet af et konstitutivt træk ved symbolet dette har en livfuldhed, som gør det betydningsmæssigt amorft (cf. Weinsheimer 1993: 405). Peirce skrev herom i *Etikken* på følgende måde:

¹ Ethics of Terminology findes i en dansk oversættelse i Semiotiske Undersøgelser (2004).